

Rizici pornografije?

Empirijsko testiranje uvriježenih predodžbi o konzumentima seksualno eksplicitnih sadržaja

ALEKSANDAR ŠTULHOFER*, TEO MATKOVIĆ*,
MARKO MRAKOVČIĆ*, JAMES ELIAS**,
DOMINIC LITTLE** i VERONICA DIEHL ELIAS**

* Odsjek za sociologiju,
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

** Department of Sociology,
California State University Northridge

UDK: 316.644:176.8
159.922.1:176.8

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 19. ožujka 2003.

*U dosadašnjim je istraživanjima efekata pornografije (seksualno eksplicitnih sadržaja; SES) lako uočljiv izostanak studija čiji bi se zaključci temeljili na analizi dugotrajnih korisnika. S ciljem analize kumulativnih efekata konzumacije SES, pri Centru za seksološka istraživanja Državnog sveučilišta Kalifornije u Northridgeu pokrenuta je studija pod nazivom **Habitual Users of Sexually Explicit Material (HUSEM)**. U okviru tog istraživanja, tijekom ljeta 2000. godine provedena je poštanska anketa među članovima zemaljskog udruženja ljubitelja SES (N=409).*

Cilj ovoga rada jest empirijsko testiranje ustaljenih predodžbi o korisnicima SES, pri čemu razmatramo teze o povezanosti kontinuirane uporabe SES s ovime: (1) društvenom marginalnošću, (2) seksualnom deprivanosti, (3) seksizmom i (4) sa sklonosti seksualnoj agresiji. Rezultati usporednih analiza provedenih na bazi podataka HUSEM-a i studijama koje su obuhvatile reprezentativne uzorke cijele zemlje (GSSS i NHLS) pokazuju da se dugotrajna uporaba SES ne može se povezati s društvenom marginalnošću, ali može, premda samo djelomično, sa seksualnom marginaliziranosti. Dužina i intenzitet konzumacije SES ne povećavaju sklonost seksističkim stavovima, a, čini se, niti sklonost agresivnom seksualnom ponašanju.

Ključne riječi: PORNOGRAFIJA, REDOVITI KORISNICI SEKSUALNO EKSPLICITNIH SADRŽAJA, SOCIJALNA I SEKSUALNA MARGINALNOST, SEKSIZAM, SEKSUALNA AGRESIVNOST

Fenomen pornografije, to jest *seksualno eksplicitnih sadržaja* (SES),¹ društvena je i povijesna činjenica (Elias et al., 1999.). U početku samo kao zabava za odabrane koji su takvo što sebi mogli priuštiti, pornografska je industrija danas visoko profitabilna djelatnost, čije se masovni proizvodi mogu pronaći svugdje – od novinskog kioska i benzinskih postaja, do video-klubova, hotelskih televizora i interneta. Pornografsku industriju obilježava vrlo diferencirana ponuda u kojoj su tiskovine, videoizvodnja te internet i telefonske usluge. Takvo širenje i demokratizacija ponude podrazumijeva, dakako, i povećanu vjerojatnost kontakta sa SES.

Pornografija, koja u XIX. stoljeću postaje dio masovne potrošačke kulture, neodvojiva je od religijskih, etičkih i društveno-političkih polemika (Segal i McIntosh, 1993; Duggan i Hunter, 1995). Taj je kontekst odgovoran za stigmatizaciju SES te za konstrukciju stereotipa i predrasuda o osobama koje koriste SES. Povijesno gledano, SES često su osuđivani kao poticatelji nemoralnih, antisocijalnih i devijantnih impulsa, čije su posljedice destruktivne kako za pojedince tako i za temeljnu strukturu zajednice – za obitelj (Abramson i Pinkerton,

¹ Kako bismo naglasili naš vrijednosno neutralan pristup fenomenu, umjesto društveno stigmatiziranog pojma *pornografija* u radu koristimo sintagmu *seksualno eksplicitni sadržaji* (SES).

1995). Stoga ne čudi da su psihosocijalni aspekti uporabe SES predmet živog interesa društvenih znanosti, osobito tijekom posljednjih tridesetak godina. Unatoč nesustavnom pristupu, raznorodnim teorijskim (a ponekad i ateorijskim) pristupima, te često oprečnim rezultatima i interpretacijama, dosadašnja su istraživanja i analize proizvele solidan korpus znanja o SES, njihovim društvenim i psihičkim dimenzijama.

1. UVOD: DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA

Teme istraživačkih radova u području SES moguće je podijeliti u dvije velike podskupine (Fisher i Barak, 1991; Davis i Bauserman, 1993): (a) istraživanja prezentacije seksualnosti u SES i (b) makroistraživanja i mikroistraživanja reakcija na izloženost SES, pri čemu prva, makroistraživanja ili ekološka istraživanja, obrađuju vezu između promjena u zakonskoj regulaciji pornografije i dinamike seksualnog kriminaliteta,² a druga obrađuju individualne reakcije na SES. Potonje studije, često eksperimentalnog tipa, bave se pitanjima poput spolnih razlika u subjektivnom i objektivnom uzbuđenju izazvanom SES, veze između seksualnog ponašanja, zadovoljstva istim i konzumacije SES, promjena u stavovima o seksualnosti i seksualnom ponašanju pod utjecajem SES, povezanosti između agresivnosti, sklonosti nekonzualnim seksualnim kontaktima i uporabe SES itd. U daljnjem ćemo tekstu, s obzirom na ciljeve našeg istraživanja, osobitu pozornost posvetiti dosadašnjim istraživanjima povezanosti uporabe SES, stavova o seksualnosti i seksualnog ponašanja, odnosno studijama koje su ispitivale promjene ponašanja uvjetovane izloženošću SES.³

1.1. Povezanost uporabe SES, vjerovanja i stavova vezanih uz seksualnost

Većina istraživanja posvećenih utjecaju konzumacije SES na vrijednosti i stavove usredotočena su na stavove prema seksualnosti, intimnim vezama i drugom spolu, pri čemu je osobita pažnja bila posvećena percepciji seksualne i društvene uloge žena.

Temeljno pitanje kojim su se bavili istraživači u ovom području glasi: utječe li izloženost SES na oblikovanje i promjenu određenih vjerovanja i stavova, i ako utječe, koliko. Istraživanja koja se usredotočila na utjecaj jednokratne izloženosti SES upućuju na minimalne promjene. U pravilu je riječ o modifikaciji manjeg dijela mjerenih stavova i to u smjeru većeg prihvaćanja određenih seksualnih preferencija i aktivnosti. Tako je Mosher (1971; 1973), ispitujući na studentima promjenu stavova vezanih uz seksualnost, utvrdio kako je nakon kratkotrajnog izlaganja neagresivnim SES poraslo prihvaćanje predbračne seksualnosti, osobito kod seksualno iskusnijih ispitanika. U sličnom istraživanju Kutchinskog (1971), provedenu na poglavito oženjenim i udanim ispitanicima, kao jedina promjena zabilježena je veća spremnost ispitanika na iskušavanje nekih specifičnih (rijetkih) seksualnih aktivnosti, poput grupnog seksa.

Istraživanja utjecaja dugotrajnije izloženosti SES na vrijednosti i stavove provedena su poglavito u eksperimentalnim uvjetima. Ta istraživanja bilježe porast prihvaćanja i odobravanja SES, ali i nešto naglašeniju promjenu stava spram uvriježenog seksualnog ponašanja. Zillman i Bryant utvrdili su (1988) kako su, u odnosu na razdoblje prije višekratnog konzumiranja SES, ispitanici skloniji prihvaćanju predbračnih seksualnih kontakata i eksperimentiranja u seksu, te manje skloni monogamnosti, braku i roditeljstvu. Nije poznato kolika bi bila trajnost efekta.

Neke studije ukazuju da izloženost SES utječe, barem kratkoročno, i na procjenu atraktivnosti partnera, zadovoljstvo seksualnim životom i seksualnom izvedbom partnera. Drugim

² Kako to nije predmet našeg istraživanja, ta smo istraživanja ispustili iz ovog pregleda.

³ U Hrvatskoj su, koliko nam je poznato, objavljena samo dva empirijska rada koja se bave fenomenom pornografije. Oba propituju spolne razlike u percepciji i korištenju SES (Delalić i sur., 1997; Delalić, 2000).

riječima, SES mogu potaknuti rast erotskih aspiracija, što može dovesti do nezadovoljstva trenutnim partnerom i seksualnim odnosima. Weaver i suradnici utvrdili su (1984) da izloženost SES koji prikazuju izrazito privlačne ženske osobe dovodi do nižih procjena atraktivnosti partnerice, no isto nije primijećeno u slučaju konzumiranja seksualno neutralnih sadržaja ili SES koji prikazuju neatraktivne žene. U istom kontekstu, Zillman i Brayant primijetili su opadanje zadovoljstva vlastitim seksualnim životom i supružnikovim izgledom. Zanimljivo je da promjena nije zabilježena u drugim, neseksualnim aspektima veze.

Poseban dio istraživačke prakse u tom području zauzimaju analize stavova o ženama i njihovoj seksualnosti. Rezultati su razlikuju, no sumarno se može zaključiti kako osobe koje obilježava veća izloženost SES ne iskazuju negativnije stavove spram žena. Štoviše, neka istraživanja bilježe spolno egalitarnije stavove u uzorku ispitanika izloženih SES. Analizirajući rezultate šest istraživanja američkog Istraživačkog centra za javno mnijenje (*National Opinion Research Center*) tijekom razdoblja 1973. – 1983., Reiss primjećuje kako žene i muškarci s više iskustva u konzumiranju SES imaju spolno egalitarnije stavove (Reiss, 1986). No čini se da sadržaj SES igra važnu ulogu. U nekim je eksperimentalnim studijama, naime, zamijećena povezanost između izloženosti agresivnim SES i negativnih stavova spram žena i njihove društvene uloge. Valja napomenuti kako je nađena povezanost izrazito slaba (premda statistički značajne, korelacije se kreću u rasponu od .07 do .12 – zavisno od pojedine ATW-podskale⁴). Važno je naglasiti da povezanost vrijedi za ispitanike izložene SES koji kombiniraju seks i agresiju/nasilje. U istraživanju Donnersteina i suradnika (1986) utvrđeno je da su ispitanici izloženi agresivnim SES skloniji prihvaćanju mitova o silovanju i toleriranju agresije prema ženama u odnosu na one izložene neagresivnim SES.

Kao što pokazuju Check i Guloién (1989), nezanemariv je čimbenik i dužina izloženosti – što je od osobite važnosti za naš rad. Ti su autori su otkrili da ispitanici izloženi dugotrajnoj konzumaciji agresivnih i dehumanizirajućih SES iskazuju negativnije stavove spram žena nego ispitanici koji su podvrgnuti kratkotrajnom utjecaju. Zapravo, kratkotrajno izloženi ispitanici nisu iskazali sklonost mizoginiji.

Barem za sada, nema argumenata za tezu prema kojoj je količina izloženosti SES ključna varijabla za tumačenje mizoginičnih stavova. Činjenica je, naime, da negativni stavovi spram žena ne prate dugotrajno izloženost neagresivnim SES (Padgett, 1989). Vjerojatnijim se čini zaključak da je prikazana agresivnost (agresivni stimulus), a ne seksualni sadržaj, ključna za poticanje – ili samo otvorenije iskazivanje – mizoginije. U prilog toj tezi govore i istraživanja koja ukazuju kako su muškarci izloženi agresivnim neseksualnim sadržajima ili agresivnim SES skloni minimiziranju patnje žrtve silovanja i manje empatični (Donnenstein, 1984; Linz i sur., 1989; Intons-Peterson i sur., 1989). No većina muškaraca izloženih SES, uključujući i agresivne SES, nije iskazala veću vjerojatnost uporabe sile u seksualnim situacijama ili pak želju za silovanjem,⁵ čak niti nakon višestruke izloženosti (Malamuth i Ceniti, 1986; Malamuth, Haber i Feshbach, 1980; Malamuth i sur., 1979).⁶ U nekoliko istraživanja u kojima se takva želja pojavila, ključnom eksplanatornom dimenzijom pokazale su se varijable ličnosti (Check i Guloién, 1989). Preciznije, samo su ispitanici skloni psihoticizmu iskazali povećanu sklonost seksualnoj agresivnosti i nasilju nakon izloženosti SES – i to samo onda kada su SES sadržavali seksualnu agresiju.

Sažeto iskazano, dosadašnja istraživanja afektivnih i kognitivnih posljedica konzumacije SES sugeriraju kako dužina izloženosti i specifični sadržaji (seksualno nasilje) mogu utjecati

⁴ Konstruirana skala, *Attitudes Toward Women* (ATW), mjeri cijeli niz dimenzija: radne uloge žene, ravnopravnost spolova, seksualne uloge itd.

⁵ Ispitivala se samoprocjena vjerojatnosti ponašanja uz uvjet izostanka osude i sankcija.

⁶ Prema metaanalizi dosadašnjih *eksperimentalnih* studija, veza između izloženosti SES i izražavanja seksualno agresivnih stavova vrlo je slaba i iznosi 0.15 (Malamuth, Addison i Koss, 2000).

na vrednovanje i stavove pojedinaca, no sami po sebi ne stvaraju negativne predodžbe o ženama, niti potiču želju za seksualnom agresijom (Fisher i Grenier, 1994). Prvo potvrđuje i do sada jedina studija provedena na uzorku dugotrajnih konzumenata SES (Potter, 1998a). Autor je, naime, utvrdio kako dužina konzumiranja nije značajan prediktor spolno neegalitarnih stavova, za razliku od dobi (stariji ispitanici iskazuju tradicionalnije, manje egalitarne stavove) i stupnja obrazovanja (obrazovaniji ispitanici iskazuju egalitarnije stavove).

1.2. Utjecaj SES na ponašanje

Istraživanja utjecaja SES na ponašanje proučavano je unutar dva osnovna tematska područja: (a) mjerenje utjecaja SES na seksualno ponašanje i (b) mjerenje utjecaja SES na agresivno ponašanje.

Istraživanja vezana uz utjecaj SES na seksualno ponašanje ispitanika najvećim su dijelom provedena početkom 1970-ih. U većini slučajeva, operacionalizacija istraživanja sadržavala je jednokratno izlaganje ispitanika prikazima neagresivnih heteroseksualnih aktivnosti putem filmova, fotografija ili dija pozitivna. Samo u nekoliko istraživanja (Mann i sur., 1973; Howarda i sur., 1973) ispitanici su SES bili izloženi višekratno. Uobičajena istraživačka praksa bila je praćenje ponašanja ispitanika prije izlaganja SES i nakon izlaganja SES, uz bilježenje eventualnih promjena. Rezultati u pravilu prikazuju povećanu učestalost određenih seksualnih aktivnosti u danu koji je slijedio izloženost SES, no ne kod svih ispitanika. U nekim je istraživanjima porast učestalosti zabilježen kod većine ispitanika.

Prema zaključku većine istraživača, promjene u frekvenciji seksualnog ponašanja odnose se na prakticiranje standardnih seksualnih aktivnosti. Barem kada je riječ o većini ispitanika, nije primijećeno odstupanje od prije izgrađenih modela seksualnog ponašanja. Čak ni u slučajevima kada su ispitanici bili izloženi prikazu neuobičajenih seksualnih aktivnosti, poput sadomazohizma ili grupnog seksa, nije došlo do porasta učestalost takvih seksualnih kontakata (Mann i sur., 1973). Općenito, zabilježeni je porast kratkotrajnog; učestalost se seksualnih aktivnosti tijekom vremena vraća na razinu prije izlaganja SES. Howard i suradnici (1973) utvrdili su kako povećanje učestalosti seksualnih misli, osjećaja i maštarija muškaraca izloženih SES ima vrlo određen rok trajanja – pet dana. Slične rezultate bilježe Mann i suradnici (1973), koji su na uzorku bračnih parova izloženih seksualno eksplicitnom filmu došli do zaključka kako je do najaglašenijeg povećanja seksualnih aktivnosti došlo u noći nakon projekcije. Učestalost je seksualnih aktivnosti parova potom počela opadati.

Studije koje su promatrale utjecaj izloženosti SES na interpersonalno ponašanje utvrdile su određene modifikacije. Tako je, nakon izlaganja SES, zamijećeno povećanje razmjene pogleda, kao i njihova trajanja, između ženskih i muških ispitanika (Griffit i sur., 1974). Također, nakon konzumacije SES, muškarci s visokim rezultatom na skali maskuliniteta primicali bi se, kada bi se ukazala prilika, bliže ispitanicama i procjenjivali njihovo ponašanje seksualno motiviranim nego prije izlaganja SES (McKenzie-Mohr i Zana, 1990). Kako je u tim istraživanjima primijenjeno jednokratno izlaganje SES, trajnost efekta ostaje nepoznata.

Najveći broj istraživanja utjecaja SES na ponašanje bavi se agresivnim ponašanjem kao mogućim rezultatom, osobito kada je riječ o izloženosti nasilnih SES. Istraživanja su većim dijelom usmjerena na agresiju muškaraca prema ženi, a manjim na istospolnu agresiju. Riječ je o eksperimentalnim studijama koje najčešće imaju sljedeće tri faze. Prvo jedan od eksperimentatorovih pomoćnika (najčešće mlada žena) provocira ispitanika pokušavajući ga razbjesniti. Slijedi izlaganje SES, da bi u posljednjoj fazi ispitanik bio smješten u situaciju u kojoj, kroz određenu igru ili lažno testiranje, može kazniti osobu koja ga je isprovocirala (lažnim) električnim šokovima. U pravilu, istraživanja uspoređuju utjecaj izloženosti neagresivnim seksualnim i neutralnim sadržajima, agresivnim ili neagresivnim SES, ili nekoj drugoj kombinaciji stimulusa. Neka od njih variraju spol pomoćnika u eksperimentu.

Rezultati ukazuju da ljuti, isprovocirani, muškarci agresivno reagiraju prema muškim pomoćnicima (Donnerstein i sur., 1984). Agresija je tim izraženija što je viša razina seksualnog uzbuđenja i intenzivnija pomoćnikova provokacija (Barron i Bell, 1973). Rezultati istraživanja koja su uspoređivala utjecaj neagresivnim seksualnim i neutralnim sadržajima pokazuju da muškarci izloženi bilo jednom bilo drugom tipu sadržaja u pravilu ne reagiraju agresivno. Iznimku čine slučajevi kada je u eksperiment uvedena dodatna provokacija, to jest kada su ispitanici dobili izričitu dozvolu za agresivnu reakciju (Baron i Bell, 1973; Donnerstein i Barrett, 1978).

Istraživanja izloženosti agresivnim SES, provedena uglavnom na muškim ispitanicima, konzistentno nalaze da takva izloženost povećava vjerojatnost agresivnog ponašanja prema ženama (Donnerstein, 1980; 1983; 1984. Donnerstein i Berkowitz, 1981), za razliku od izloženosti neagresivnim SES ili neutralnim sadržajima neagresivnim sadržajima, koja ne rezultira agresivnom reakcijom bez dodatnog i značajnog impulsa (Donnerstein, 1978). No važno je dodati kako izloženost nasilnim SES ne proizvodi nužno agresivnu reakciju. Pruži li se ispitaniku alternativna mogućnost reakcije, neagresivan način ekspresije, agresija će izostati (Fisher i Grenier, 1988; Fisher i Grenier, 1994). Valja također spomenuti, kako su autori istraživanja koje je proučavalo trajnost agresivne reakcije zaključili da efekt kratkotrajan i da nestaje već nakon nekoliko dana (Malamuth i Cienti, 1981).

Rezultati istraživanja u tom, vjerojatno najvažnijem i najzanimljivijem području bavljenja efektima SES upućuju na to da izloženost agresivnim seksualnim sadržajima, u kombinaciji s negativnim afektivnim stanjem, može dovesti do agresivnog ponašanja.⁷ No pregled istraživačkih rezultata ne dopušta zaključak o nužnom, a osobito ne dovoljnom djelovanju SES. Riječ je o kombinaciji uzbuđenosti prouzročene konzumacijom SES, negativnog afektivnog stanja i specifične situacije koja omogućava nekažnjenu agresiju (Fisher i Grenier, 1994). Kao što upućuje nedavni pregled relevantnih metaanalitičkih studija, nasilni SES mogu poduprijeti neke stereotipe i predrasude prema ženama, ali i spremnost na agresiju, u osoba specifičnih psihičkih i/ili sociokulturnih predispozicija (Malamuth, Addison i Koss, 2000).⁸ Pritom potporu valja razumjeti kao *legitimiranje* uvjerenja i/ili ponašanja koje su i inače skloni smatrati prihvatljivim.

2. HIPOTEZE

Cilj ovoga rada jest empirijsko testiranje ustaljenih predodžbi o korisnicima SES. S obzirom na dugu tradiciju stigmatizacije i cenzure pornografije (Abramson i Pinkerton, 1995: VII.; McNair, 2002: III.), njihov nas negativni predznak ne bi trebao čuditi. Dakako, činjenicom da ispitujemo negativne stereotipe o konzumentima i učincima SES ne želimo poreći promjene koje su se desile invencijom interneta. Kao što poznato, internet je izrazito popularizirao SES (Fisher i Barak, 2001) i time ih, nužno, u određenoj mjeri i normalizirao – osobito među mladim generacijama.

Zašto smo odabrali upravo tu temu? Po našem sudu, empirijsko propitivanje validnosti predodžbi o korisnicima SES najizravniji je način mjerenja učinaka SES. Analizirajući stavov-

⁷ U tom su kontekstu zanimljive i studije koje uspoređuju uporabu SES među seksualnim prijateljstvom s onom u kontrolnoj skupini (neosuđivani). Rezultati su, za sada, proturječni (Marshall, 1988).

⁸ Riječ je o ispitanicima koje obilježavaju hipermaskulina ideologija i "promiskuitetnost", to jest preferiranje kratkoročnih seksualnih veza (Malamuth, Addison i Koss, 2000). Analize koje je to troje autora provelo – riječ je o modeliranju strukturalnim jednadžbama – nisu uspjele odgovoriti na pitanje je li konzumacija SES simptom, to jest posljedica, ili čimbenik sklonosti seksualnoj agresivnosti – ili pak oboje.

ve i ponašanje kontinuiranih korisnika, što je iznimna rijetkost u dosadašnjim istraživanjima SES, u mogućnosti smo ispitati *veze između uporabe SES i društveno negativnih posljedica*. S tom namjerom, u nastavku rada ispituje se sljedeće četiri hipoteze:

H1. *Povezanost kontinuirane uporabe SES i društvene marginalnosti*

Postoji stereotip o “prosječnom” konzumentu SES kao osobi koja se nalazi na margini društva, pojedincu koji je ekonomski, socijalno i kulturno depriviran (McNair, 2002). Usamljeni tinejdžeri, asocijalni samci, čudaci i osobe sklone devijantnom ponašanju predočavaju se kao tipični konzumenti pornografskog materijala. Prema toj predodžbi, neadekvatni društveni i gospodarski status podrazumijeva deficit resursa, materijalnih i simboličkih, potrebnih za nalaženje partnera i održavanje veze. Neimaština, kao što je dobro poznato, povećava razinu svakidašnje napetosti, stresa i frustracija, negativno djelujući na stabilnost intimnih veza. Niska razina kulturnog kapitala i slaba socijalna umreženost ne otežavaju samo nalaženje partnera već i izgradnju uspješne veze. Korištenje SES služi tako kao supstitucija za seksualne kontakte s partnerom.

Prema hipotezi o društvenoj marginalnosti, u usporedbi s općom populacijom, konzumenti SES trebali bi imati niži socijalni, obrazovni i ekonomski status, te češće živjeti bez partnera (bračnog ili izvanbračnog).

H2. *Povezanost kontinuirane uporabe SES i seksualne depriviranosti*

Premda su ponekad povezane, tu tezu ne treba brkati s prethodnom. Prema njoj, osobe koje kontinuirano koriste SES čine to zato što nemaju zadovoljavajući seksualni život. Nezadovoljstvo stvarnim seksualnim životom – bez obzira je li plod osamljenosti, neadekvatnog partnera ili seksualnih smetnji – nastoji se, drugim riječima, ublažiti participacijom u svijetu pornografske imaginacije.⁹

Prema hipotezi o seksualnoj depriviranosti, u usporedbi s općom populacijom, korisnici bi SES trebali biti manje seksualno aktivni, iskazivati manje zadovoljstvo vlastitim seksualnim životom i češće iskazivati seksualne disfunkcije.

H3. *Povezanost kontinuirane uporabe SES i seksizma*

Teza o povezanosti uporabe pornografije i seksističkih vrijednosti i stavova, nerijetko interpretirana kao uzročno-posljedična,¹⁰ vezuje se uz neofeminističku teoriju (Brownmiller, 1995; Dworkin, 1981; MacKinnon, 1993). Prema uobičajenoj interpretaciji (Dines, Jensen i Russo, 1998), pornografija popularizira i utvrđuje seksističke vrijednosti, kao što su dvostruki standard, seksualna objektivizacija i hiperseksualizacija žena, pripisivanje intelektualne inferiornosti i slično. Mehanizam prijenosa seksističkih vrijednosti s medija na konzumenta jest specifično *socijalno učenje*, to jest imitacija specifičnih seksualnih obrazaca i identifikacija s muškim subjektima potkrijepljena masturbatornim zadovoljstvom.

Zastupnici teze smatraju kako je SES kreiran prema muškim fantazijama, u kojima žene – bez pitanja i s ogromnim entuzijazmom – servisiraju svaku mušku erotsku i seksualnu potrebu. No bilo bi pogrešno zaključiti kako činjenica da muške fantazije prethode pornografskoj imaginaciji onemogućuju uzročno posljedičnu vezu na kojoj feministička teorija inzi-

⁹ Osim kao *uzrok* konzumacije SES, seksualna se depriviranost može tumačiti i kao *njezina posljedica* – u slučaju kada pornografska imaginacija postane kriterij za procjenu stvarnih seksualnih iskustava, rezultirajući kroničnim nezadovoljstvom (Zillman i Brayant, 1988; Weaver i sur., 1984).

¹⁰ Autorima članka nije poznat niti jedan istraživački rad čiji bi zaključci isključili mogućnost da je konzumacija pornografije (dijelom) posljedica seksističkih vrijednosti i stavova, niti da postoji sustavna razlika u prihvaćanju seksizma između muškaraca koji konzumiraju eksplicitne sadržaje i onih koji to ne čine.

stira.¹¹ Logički je moguće smatrati kako pornografija ne samo da održava seksistička uvjerenja, već ih i širi i/ili učvršćuje.

Prema hipotezi o seksizmu, korisnici SES morali bi iskazivati snažnije prihvaćanje seksističkih stavova i vrijednosti.

H4. *Povezanost kontinuirane uporabe SES i sklonosti nekonsenzualnim seksualnim kontaktima*

Ta teza, blisko povezana s prethodnom, jedna je od središnjih i vrlo važnih postulata neofeminističke teorije (Brownmiller, 1995; MacKinnon, 1993; Dines, Jensen i Russo, 1998). Riječ je o tumačenju koje sklonost seksualnom zlostavljanju vezuje uz konzumaciju SES. Kao što često korištena parola naglašava: *pornografija je teorija, a silovanje praksa* (A. Dworkin). Elaboracija teze sugerira da seksualno eksplicitni sadržaji potiču seksualnu agresiju na dva načina, neizravno i izravno. Neizravan utjecaj odvija se kroz formiranje i/ili intenziviranje seksističkih uvjerenja – kao što je, primjerice, ideja da je ženino (inicijalno) odbijanje seksualnog kontakta samo erotizirani ritual –, što smanjuje inhibicije i tako povećava vjerojatnost seksualne agresije. S druge strane, pornografija koja kombinira erotiku i nasilje djeluje i izravno, razvijajući erotske preferencije prema nekonsenzualnim seksualnim kontaktima, odnosno desenzibilizirajući konzumente na traumatičnim viktimiziranih žena.

Prema hipotezi o seksualnoj agresivnosti, korisnici bi SES morali iskazivati: (a) izraženije prihvaćanje muške seksualne agresivnosti i (b) veću sklonost nekonsenzualnim seksualnim kontaktima.

3. UZORAK

Kao što je već upozoreno, u dosadašnjim su istraživanjima učinaka pornografije u pravilu sudjelovali ispitanici o čijem (neeksperimentalnom) korištenju SES ili nemamo nikakvih podataka ili se može zaključiti kako je riječ o osobama s prosječnim iskustvom konzumacije. Imajući u vidu da većina studija obrađuje razmjerno male, prigodne, studentske uzorke, takav metodologijski nedostatak ne začuđuje.¹² Njegova se ozbiljnost iskazuje u činjenici da izostanak studija čiji bi se zaključci temeljili na analizi pasioniranih konzumenata onemogućuje razmatranje kumulativnog učinka SES.¹³

Važne su iznimke nedavno australsko istraživanje provedeno na 338 ispitanika s prosječno četrnaestogodišnjim iskustvom uporabe SES (Potter, 1998a:68), te naše istraživanje – HUSEM, 2000 (*Habitual Users of Sexually Explicit Material*). U našem uzorku, koji obuhvaća članove udruge poklonika seksualno eksplicitne zabave u SAD, prosječna dužina korištenja SES iznosi čak 22.6 godina. Takav uzorak pruža jedinstvenu mogućnost analize efekata SES, osobito ako rezultate usporedimo s onima dobivenim na reprezentativnom uzorku populacije SAD.

Podatci koje koristimo u ovom radu prikupljeni su u tri odvojena istraživanja:

a) *National Health and Social Life Survey (NHSL)*, SAD 1992.

¹¹ Preciznije rečeno, riječ je o *dijelu* neofeminističke teorije. Činjenica je da u suvremenim feminističkim raspravama vezanim uz pornografiju postoji i tzv. propornografska struja (Segal, 1997; Strossen, 1995) koja brani individualne slobode izražavanja, ali i pravo žena na neideologiziranu seksualnu ekspresiju. Dobar pregled sukoba oko pornografije unutar američkog feminizma pružaju Tiefer (1995: XIII) i Allen (2001). Za domaći prilog raspravi usp. Vukajlović (2001).

¹² Za pregled metodologijskih problema dosadašnjih istraživanja efekata konzumacije SES usp. Fisher i Grenier (1994).

¹³ Check i Malamuth (1986) smatraju kako se utjecaj SES pojačava akumulacijom iskustava konzumacije.

b) *General Social Science Survey (GSSS)*, SAD 1996.

c) *Habitual Users of Sexually Explicit Material (HUSEM)*, SAD 2000.

Kronološki prvo od njih, NHLS,¹⁴ temelji se na slučajnom, stratificiranom i multietapnom uzorku američkih kućanstava, pri čemu su intervjuirani ispitanici u dobi između 18 i 59 godina. Poznatije kao *Čikaška studija seksualnosti*, to je istraživanje prvo i do danas jedino američko istraživanje seksualnosti provedeno na uzorku reprezentativnu za cijelu zemlju. Također, za razliku od većine drugih studija seksualnog ponašanja, NHLS imala je razmjerno malen postotak odbijanja (21%; Laumann et al., 1994:559).

GSSS jest trajni projekt čikaškog *Zemaljskog centra za javno mnijenje (NORC)* pokrenut 1972. godine. Riječ je o omnibusnom istraživanju koje se provodi metodom anketiranja na nacionalno uzorku koji je reprezentativan za cijelu zemlju.¹⁵ U ovome radu koristimo podatke prikupljene 1996. godine, kada je GSSS obuhvaćao znatan broj pitanja o seksualnosti i odnosima između spolova. Važno je napomenuti kako su metodologija uzorkovanja i opća procedura prikupljanja podataka u GSSS i NHLS identične (Laumann et al., 1994:555). NORC je, naime, bio operativni centar za oba istraživanja.

HUSEM je projekt *Centra za seksološka istraživanja* Državnog sveučilišta Kalifornije u Northridgeu; projekt je pokrenuo prvi autor ovoga rada. Riječ je o istraživanju specifične populacije korisnika SES¹⁶ provedenom tijekom ljeta 2000. godine korištenjem poštanskog upitnika. U istraživanju su sudjelovali članovi zemaljskog udruženja ljubitelja SES – F.O.X.E. (*Fans of X-Rated Entertainment*) – čije je središte u Los Angelesu. Predsjednik udruženja, William Margold, bivša zvijezda seksualno eksplicitnih filmova, stavio je istraživačkom timu na raspolaganje adresar članova. Nakon što je upitnik predtestiran, kako bi se ispitali njegova razumljivost i trajanje ispunjavanja, svakomu je članu udruženja poslan upitnik, s popratnim pismom W. Margolda, koje poziva članove udruženja na suradnju. U njemu su detaljnije objašnjeni smisao i važnost istraživanja, no za ispunjavanje upitnika nije ponuđena nikakva protuvrijednost, što odudara od danas uvriježene prakse pri anketiranju u SAD.¹⁷ Od 923 poslana upitnika, vratilo se 449, od kojih 40 zbog pogrešne adrese. Ukupno je, dakle, zaprimljeno nešto više od 46% odaslanih upitnika, što – s obzirom na karakteristike poštanskog anketiranja – smatramo prihvatljivim odazivom (Babbie, 1990:182).

S obzirom da je u uzorku HUSEM-a bilo zastupljeno samo 13 žena, usporedbe prikazane u ovom radu odnose se isključivo na mušku populaciju. *Tablica 1* prikazuje konačan broj ispitanika uzetih u analizu:

Tablica 1. Korišteni uzorci

	Ukupni uzorak (N)	Muški ispitanici (Nm)
NHLS (1992)	3.159	1.511
GSSS (1996)	2.904	1.285
HUSEM (2000)	409	396

¹⁴ Za detaljni opis istraživanja usp. Laumann et al., 1994.

¹⁵ Podrobne specifikacije istraživanja i baze podataka mogu se naći na mrežnim stranicama projekta <http://www.icpsr.umich.edu:81/GSS/index.html>.

¹⁶ S obzirom na nalaz da ispitanici, u prosjeku, redovno konzumiraju SES 22,6 godina, pri čemu ih 59,4% koristi SES nekoliko puta na tjedan ili češće, tu smo populaciju nazvali i *kontinuiranim ili habitualnim korisnicima* SES.

¹⁷ Zbog financijskih ograničenja, članovima udruženja nikada nije poslano drugo pismo. Apel za sudjelovanje u istraživanju, drugim riječima, nije ponovljen.

4. REZULTATI

U ovom odjeljku izlažemo rezultate usporedne analize obilježja i ponašanja ispitanika iz HUSEM-ova istraživanja, te opće populacije (uzorci GSSS i NHSLs). Ispitanice su izostavljene iz svih analiza, a u onima koje obrađuju stavove i nasilje prema ženama (hipoteze 3 i 4) izostavljeni su i homoseksualni muškarci.

Hipoteza 1: *Povezanost kontinuirane uporabe SES i društvene marginalnosti*

Za indikatore gospodarskog statusa korištene su varijable obiteljska primanja i posjedovanje kuće. Obrazovni je status određen kroz obrazovanje ispitanika, razinu obrazovanja roditelja i zanimanje ispitanika (mjereno sažetom klasifikacijom ISCO-88). Kao indikatori sociokulturnog statusa korišteni su zadovoljstvo životom, društvena umreženost (mjerena učestalošću druženja s prijateljima) i bračni status.

4.1.1. Socioekonomski status

Veći dio korisnika SES nego opće populacije ima obiteljske prihode veće od 25.000 \$ na godinu,¹⁸ dok se udio populacije koji posjeduje kuću u vlasništvu ne razlikuje statistički vjerodostojno. U obje kategorije, uspoređuju li se zasebno oženjeni i ostali (neoženjeni, razvedeni, udovci, samci), korisnici SES češće imaju obiteljska primanja veća od 25.000 \$ nego opća populacija (*tablica 2*).

Tablica 2. Usporedba obiteljskih prihoda i posjedovanja kuće (%) među korisnicima SES i općom populacijom, uz razlikovanje bračnog statusa

	Svi		Oženjeni		Ostali	
	HUSEM	GSSS	HUSEM	GSSS	HUSEM	GSSS
Obiteljski prihodi						
≤ 25.000	19.2	28.9	4.2	16.1	24.7	43.2
> \$25.000	80.8	71.1	95.8	83.9	75.3	56.8
N		1.513		706		807
χ^2		13.03		9.5		25.93
p		< .001		< .005		< .001
Posjeduju kuću	60.2	64.5	89.2	83.1	53.7	47.7
Unajmljuju kuću	34.8	32.3	10.8	16.9	46.3	52.3
N		1.178		533		645
χ^2		1.23		2.35		2.23
p		n.z.		n.z.		n.z.

Prosječni obrazovni status kontinuiranih korisnika SES viši je nego onaj opće populacije ($p < .001$). Samo 2.3% korisnika SES nema srednjoškolsko obrazovanje (16% u općoj populaciji), a preko polovine (54.8%) završilo ih je fakultet (28.5% u općoj populaciji). Obrazovni se status, dakako, odražava i u izboru zanimanja (*tablica 3*). Većina ispitivane populacije korisnika SES-a radi u prestižnoj profesionalnoj grupi profesionalaca i tehničara. Prosječno obrazovanje oca i majke također je statistički vjerodostojno više u korisnika SES ($p < .001$).

¹⁸ Varijabla je obuhvaćala veći broj kategorija primanja nižih od 25.000 \$. Kako je u svakoj od njih bilo tek nekoliko postotaka ispitanika (i u HUSEM-ovoj i u GSSS-ovoj studiji), varijabla je dihotomizirana (≤ 25.000 \$ i > 25.000 \$).

Tablica 3. Godine školovanja i profesionalni status (%) korisnika SES i opće populacije

	HUSEM	GSSS	df	t (p)
godine školovanja – ispitanik	15.29 (2.29)	13.56 (2.59)	1.664	11.33 (< .001)
godine školovanja – otac	12.86 (3.94)	11.71 (3.99)	1.325	4.71 (< .001)
godine školovanja – majka	12.72 (3.14)	11.57 (3.28)	1.472	5.87 (< .001)
Profesionalni status			HUSEM	GSSS
administrativno i upravno osoblje			14.2	11.8
profesionalci i tehničari			57.5	18.3
radnici u uslugama i prodaji			19.1	26.1
rad u proizvodnji			8.7	40.6
poljoprivredni radnici			0.5	3.3
N				1626
χ^2				265
p				< .001

4.1.2. Sociokulturni status

Korisnici SES manje su zadovoljni vlastitim životom ($p < 0.001$). Razlika ostaje i nakon što se kontrolira utjecaj samoprocjene društvene klase (viši su slojevi zadovoljniji životom nego niži) i bračnog statusa (oženjeni su zadovoljniji nego neoženjeni). Razlika u učestalosti večernjih druženja s prijateljima postoji samo kod neoženjenih korisnika SES iz niže klase koji takva druženja upražnjavaju u prosjeku rjeđe od ispitanika istih obilježja u općoj populaciji ($p < 0.01$).

Korisnici SES i opća populacija značajno se razlikuju s obzirom na bračni status ($p < 0.01$). U odnosu na opću populaciju, u kojoj je svaki drugi muškarac oženjen (52.7%), samo je četvrtina kontinuiranih korisnika SES u braku (26%). Udio razvedenih i razdvojenih podjednak je u obje populacije, no neženja je u uzorku korisnika SES dvostruko više (52% naspram 24.8% u općoj populaciji).

Hipoteza 2: Povezanost kontinuirane uporabe SES i seksualne marginalnosti

Pri razmatranju seksualne marginalnosti (manje seksualnih kontakata i partnera, te više seksualnih smetnji) korištene su dvije vrste indikatora. Seksualna aktivnost mjerena je učestalosti seksualnih odnosa u proteklih godinu dana i brojem partnera u istom vremenskom razdoblju. Zadovoljstvo seksualnim životom mjereno je neizravno – odgovorima na sedam pitanja koja opisuju narušeno seksualno zdravlje, te seksualnim iskustvom s prostitutkom. Za potonje pretpostavljamo da odražava ili nedostatak seksualnih partnera ili/i određeno nezadovoljstvo postojećom seksualnom vezom.

4.2.1. Seksualna (ne)aktivnost

Udio korisnika SES koji u godini koja je prethodila istraživanju nisu imali niti jednog partnera, kao i onih koji nisu imali niti jedan seksualni odnos, gotovo je dvostruko veći nego u općoj populaciji (tablica 4). Veći dio te razlike može se pripisati već spomenutoj razlici u bračnom statusu (tek je četvrtina uzorka korisnika SES-a oženjena naspram više od polovine generalne populacije). Razmatramo li, naime, odvojeno poduzorke oženjenih i neoženjenih, razlike se smanjuju. No ostaje činjenica da kontinuirani korisnici SES imaju seksualne kontakte rjeđe od muškaraca iz opće populacije. Razlika nije potvrđena samo u kategoriji seksualno vrlo aktivnih ispitanika (seksualni odnos četiri ili više puta na tjedan).

Tablica 4. Učestalost seksualnog odnosa u proteklih godinu dana (%), uz razlikovanje bračnog statusa

	Svi		Oženjeni		Ostali	
	HUSEM	GSSS	HUSEM	GSSS	HUSEM	GSSS
niti jednom	20.4	12.2	5.0	4.8	25.9	20.2
1–2 puta	13.2	8.1	1.0	4.8	17.5	11.6
jednom na mjesec	16.5	10.4	20.8	10.8	15.0	9.9
2–3 puta na mjesec	14.2	17.5	26.7	20.5	9.8	14.3
jednom na tjedan	15.8	22.0	24.8	29.1	12.6	14.3
2–3 puta na tjedan	13.2	22.5	18.8	23.1	11.2	21.9
4 i više puta na tjedan	6.7	7.4	3.0	7.0	8	7.7
N	1.516		686		830	
χ^2	$\chi^2 = 50.74$		$\chi^2 = 15.02$		$\chi^2 = 26.9$	
p	p < .001		p < .05		p < .001	

Premda rjeđe seksualno aktivni, kontinuirani su korisnici SES u godini koja je prethodila istraživanju imali veći broj partnera (40.3% više od jednog) nego muškarci iz opće populacije (19.7% više od jednog). Taj se nalaz ne može pripisati samo razlikama u bračnom statusu.¹⁹ Dok je udio oženjenih ispitanika u općoj populaciji koji su imali više od jednog partnera manji od pet posto, gotovo trećina oženjenih kontinuiranih korisnika SES-a imala je više od jednog partnera, od čega polovina pet ili više.

Kada je riječ o muškarcima koji nisu u braku, korisnici SES rjeđe su u stalnoj vezi (26.8% naspram 49.3%; $\chi^2 = 31.3$, p < .001) i iskazuju veći broj seksualnih partnera (tablica 5, stupac "ostali").

Tablica 5. Broj seksualnih partnera u protekloj godini (%), uz razlikovanje bračnog statusa

Broj partnera	Svi		Oženjeni		Ostali	
	HUSEM	GSSS	HUSEM	GSSS	HUSEM	GSSS
0	22.0	12.7	6.1	4.7	27.5	21.3
1	37.7	67.6	65.3	91.0	28.2	42.3
2–4	24.6	16.6	14.3	4.0	28.2	30.2
5+	15.7	3.1	14.3	0.3	16.2	6.2
N	1.528		695		833	
χ^2	$\chi^2 = 41.2$		$\chi^2 = 94.1$		$\chi^2 = 32.7$	
p	p < .001		p < .001		p < .001	

¹⁹ Uzmemo li u razmatranje pretpostavku da se norme monogamnosti slabije pridržavaju upravo oni manje zadovoljni brakom, zanimljivo je kako ta pretpostavka vrijedi isključivo za opću populaciju (Spearman's Rho = 0.21, p < .001). Kod korisnika SES ta veza ne postoji (p = .25).

4.2.2. Seksualno (ne)zadovoljstvo

U usporedbi s ispitanicima iz NHLS studije, kontinuirani korisnici SES u većem broju iskazuju seksualne smetnje. Dok je u uzorku za cijelu zemlju 44.8% ispitanika iskazalo određenu razinu smetnji u seksualnom funkcioniranju tijekom posljednjih 12 mjeseci, kod korisnika SES taj je udio značajno veći, čak 76.2%.²⁰ Razlika je osobito naglašena u kategorijama orgazmičnih i erektilnih poteškoća (tablica 6). Imajući u vidu dobro dokumentiranu povezanost između dobi i frekvencije seksualnih smetnji (Bancroft, 1983; Laumann i sur., 1994), razlika bi, barem dijelom, mogla biti posljedica veće prosječne dobi HUSEM-ovih ispitanika.²¹

Tablica 6. Raširenost seksualnih smetnji (%)

	HUSEM	NHLS	ϕ (p <)
Nedostatak seksualne želje	29.5	15.7	-.14 (.001)
Problemi s postizanjem orgazma	34.8	8.4	-.32 (.001)
Preuranjena ejakulacija	31.5	27.9	-.03 (n.z.)
Bol vezana uz seksualne aktivnosti	3.6	2.9	-.02 (n.z.)
Seksualna anhedonija ²²	14	8.1	-.08 (.001)
Napetost vezana uz seksualnu izvedbu	39.3	16.9	-.22 (.001)
Erektilne smetnje	46.4	10.1	-.39 (.001)

Kada je riječ o plaćenom seksu, seksualni je kontakt s prostitutkom imalo tri puta više korisnika SES (64.8%) nego muškaraca iz opće populacije (18.9%). Razlika je statistički vjerodostojna (p < .001).

Hipoteza 3: Povezanost kontinuirane uporabe SES i seksizma

Razina prihvaćanja stereotipa o spolnim ulogama istraživana je i u studiji GSSS i u HUSEM-ovu uzorku, što omogućuje usporedbu korisnika SES i opće populacije SAD.²³ U HUSEM-ovu istraživanju dodatno su ispitivani stavovi o ženama kao hiperseksualnim bićima,²⁴ ocjena realnosti prikaza ženske seksualnosti u SES²⁵ i prihvaćanje hipermaskuline ideologije.²⁶ Smatramo da je svaka od tri dimenzije dobar indikator prihvaćanja seksizma.²⁷

²⁰ Riječ je o ispitanicima koji su u posljednjih godinu dana iskusili jednu ili više smetnji seksualne motivacije i funkcioniranja. Za raspon problema usp. tablicu 6.

²¹ Prosječna dob ispitanika u našem uzorku je 46.8 godina, a u NHLS studiji 36.2 godine.

²² Pomanjkanje užitka u seksualnim kontaktima.

²³ Tradicionalnost je mjerena pomoću dva indikatora prikazana u tablici 7, čija korelacija iznosi -0.33 (HUSEM), to jest -0.42 (GSSS).

²⁴ U taj su indeks uključene sljedeće tvrdnje: "Žene se ponašaju rezervirano, ali su nabijene seksualnošću"; "Seks, a ne karijera i djeca, jest najvažniji za ženu"; "Žene više od svega žele biti seksualno cijenjene" i "Žene žude za seksom, samo to ne žele priznati". Pouzdanost skale (alpha-koeficijent) iznosi 0.74.

²⁵ Indeks obuhvaća dvije tvrdnje, čija je korelacija -0.5: "SES prilično točno prikazuje žensku seksualnost" i "SES krivo reprezentira ženske seksualne potrebe".

²⁶ Riječ je o skraćenoj verziji *Hypergender Ideology Scale* (Davis i sur., 1998:287–288), čiji koeficijent pouzdanosti iznosi 0.69. Indeks sadrži sljedećih pet varijabli: "Ako je nagrada dovoljno velika, muškarci bi trebali prihvatiti svaki rizik"; "Kada je žena pijana, pod utjecajem droge ili napaljena, dozvolit će ti da još radiš što god želiš"; "Muškarci trebaju imati glavnu riječ u seksu"; "Pravi muškarac će skoro svaku ženu privoliti na seks" i "Žene instinktivno nastoje manipulirati muškarcima".

²⁷ *Seksizam* definiramo kao skup stavova koji odražavaju diskriminaciju žena (Francoeur, 1995:586).

Prva stoga jer pokazuje tendenciju jednodimenzionalnog (seksualiziranog) percipiranja žene i njezine motivacije; druga, jer pornografsku fantaziju pretvara u sustav tumačenja i evaluacije ženske seksualnosti – što, u konačnici, rezultira istom jednodimenzionalnošću; a treća zato što se temelji na spolnoj neravnopravnosti.

S obzirom na hipotezu, testirana je korelacija između stupnja prihvaćanja seksističkih stavova te dužine i čestine konzumiranja SES. Pozitivna bi korelacija, očito, potvrdila hipotetičko očekivanje.

4.3.1. Razlike u stupnju prihvaćanja stereotipa o spolnim ulogama

Kao što prikazuje *tablica 7*, korisnici SES u značajno manjoj mjeri prihvaćaju tradicionalnu podjelu spolnih uloga od opće populacije. Veća sklonost netradicionalnim stavovima iskazuje se i u kontekstu seksualnog morala. Indeks permisivnosti, koji obuhvaća stavove prema izvanbračnim, predbračnim, adolescentnim i homoseksualnim seksualnim odnosima (koeficijent pouzdanosti indeksa iznosi 0.6 /HUSEM/, to jest 0.66 /NHLS/), statistički vjerodostojno razlikuje korisnike SES-a od opće populacije ($t = 25.24$; $DF = 501.27$; $p < .001$)²⁸ – pri čemu su prvi značajno permisivniji od potonjih.

Tablica 7. Stupanj prihvaćanja tradicionalnog definiranja spolnih uloga (veća vrijednost označava veće neslaganje s tvrdnjom)

	HUSEM	GSSS	df	t (p)
Muškarci bi trebali raditi, a žene skrbiti o kući i obitelji	2.98	2.65	568.7	-6.6 (< .001)
Zaposlena majka može podizati djecu jednako dobro kao i ona koja nije zaposlena	2.02	2.39	563.5	7.33 (< .001)

4.3.2. Prihvaćanje seksističkih stavova

Utječe li korištenje SES na prihvaćanje seksističkih stavova? Budući da u tom slučaju ne možemo poduzeti usporednu analizu, jer upitnici HUSEM-a, GSSS-a i NHSL-a ne sadrže usporedive instrumente, kao jedini način testiranja ostaje veza između intenziteta iskazivanja seksizma te dužine i intenziteta uporabe SES. Premda korelacijska analiza ne omogućuje zaključivanje o uzročno-posljedičnom odnosu, pozitivna bi korelacija potvrdila isprepletenost uporabe SES i seksizma. Kao indikatore seksizma ovdje koristimo tri kompozitne varijable: indeks hiperseksualizacije žena, ocjenu realističnosti prikaza ženske seksualnosti u SES i indeks prihvaćanja hipermaskuline ideologije.

Kao što pokazuje *tablica 8*, korelacijska analiza nije otkrila očekivanu razliku. Učestalost konzumacije tijekom adolescencije i u posljednjih godinu dana nisu statistički vjerodostojno povezani s indikatorima seksizma. Dob pri prvom kontaktu sa SES značajno je, i u očekivanom smjeru, povezana samo s prvim od tri indikatora. Oni koji su prije inicirani iskazuju veće slaganje s tvrdnjama koje prikazuju žene kao hiperseksualna bića. Druga statistički vjerodostojna povezanost, ona između dužine redovite uporabe²⁹ (izražene u godinama) i istog indikatora, protivna je očekivanju. Preciznije, ispitanici koji su duže izloženi SES iskazuju manju sklonost seksualnom objektiviranju žena.

²⁸ Koeficijent pouzdanosti indeksa iznosi 0.6 (HUSEM), to jest 0.66 (NHLS).

²⁹ Redovitost je uporabe SES operacionalizirana kao "najmanje jednom tjedno".

Tablica 8. Koeficijenti korelacije između seksističkih stavova i obilježja uporabe SES
* $p < .05$

	Dob inicijacije u SES	Učestalost konzumacije tijekom adolescencije	Dužina redovite uporabe	Učestalost konzumacije tijekom posljednjih godinu dana
Žene kao hiperseksualna bića	-.13*	n.z.	-.17*	n.z.
SES realistično prikazuju žensku seksualnost	n.z.	n.z.	n.z.	n.z.
Hipermaskulina ideologija	n.z.	n.z.	n.z.	n.z.

Hipoteza 4: Sklonost nekonsenzualnim seksualnim kontaktima

Pretpostavka o sklonosti seksualnoj agresiji konzumenata SES razmotrena je kroz usporedbu broja ispitanika u istraživanju HUSEM koji su izjavili da su da su kažnjavani zbog seksualnog nasilja, odnosno da su nekoga prisilili na seksualnu radnju. U prvom slučaju, za usporedbu smo koristili službene statistike FBI, a u drugom rezultate studije NHLS.

Također, proveli smo i dodatne analize (*Mosherov inventar seksualne prisile*,³⁰ preferiranja nasilnih SES, uzbudljivost nasilnih seksualnih aktivnosti, prihvaćanje stavova koji podržavaju silovanje /*Rape Supportive Attitudes*)³¹ kako bismo otkrili eventualne razlike u sklonosti seksualnoj prisili dvaju skupina korisnika SES: onih koji su, prema vlastitom priznanju, nekoga prisili na seksualne radnje i onih koji to nikada nisu učinili. Kako bismo dobili jasniju sliku moguće povezanosti konzumacije SES i sklonosti seksualnoj agresivnosti, te smo dvije skupine ispitanika usporedili i prema obilježjima uporabe SES, dobi inicijacije, učestalosti uporabe SES tijekom adolescencije,³² dužini redovite uporabe, mjesečnim troškovima konzumacije i iskustvu ostvarivanja scena iz SES u vlastitom seksualnom životu.

4.4.1. Raširenost seksualnog pristupništva

Ukupno su tri ispitanika u HUSEM izjavila da su bili osuđivani za seksualne prijestupe, što čini 0.82 posto. Prema kriminalnim statistikama FBI (www.fbi.gov), u 2000. godini zbog takvih je prijestupa osuđeno 0.03 posto odrasle muške populacije SAD. Uzmemo li u obzir da su prijestupi tri korisnika SES *rastegnuti* kroz njihov životni vijek, valjana bi usporedba zahtijevala množenje godišnje stope za cijelu zemlju s 29 – što je broj godina od punoljetnosti do trenutka ispitivanja prosječnog HUSEM-ova ispitanika. Takva operacija dovodi do gotovo identičnih stopa seksualnog nasilja (0.82 /HUSEM/ i 0.87 /FBI/). No postupak potpuno zanemaruje recidivizam te činjenicu da je dio seksualnih pristupnika višestruko osuđivan – što smanjuje stvarnu kumulativnu stopu seksualnih prijestupa u populaciji.³³

Usporedimo li raširenost prinuđivanja na seksualne radnje u HUSEM-ovim i NHLS-ovim uzorcima, pojavljuje se statistički vjerodostojna razlika. Dok je u zemaljskom uzorku 3 posto ispitanika na pitanje "Jeste li ikada prisilili ženu da učini nešto seksualno što

³⁰ Koeficijent pouzdanosti iznosi 0.61.

³¹ Riječ je o skraćenoj skali *RSA* (Davis et al., 1998:504-505). Koeficijent pouzdanosti u našem uzorku iznosi 0.8.

³² Prema teoriji društvenog učenja, konzumacija SES tijekom rane adolescencije, na početku seksualne socijalizacije, mogla bi imati osobito važan utjecaj (Marshall, 1988).

³³ Prema nedavnoj metaanalizi (Hanson, 2001), prosječni je recidivizam seksualnih pristupnika – ne računajući pedofile i počinitelje incesta – 17 posto.

nije željela?” odgovorilo afirmativno (Laumann i sur., 1994:336), u našem je uzorku takvih ispitanika čak četiri puta više (13%). No valja upozoriti da je formulacija pitanja u HUSEM-ovu istraživanju bila obuhvatnija: “Jeste li ikada nekoga seksualno dodirivali ili naveli/prisilili (*made to*) da učini nešto seksualno protiv svoje volje?”, što usporedbu čini dvojbena.

4.4.2. Konzumacija SES i seksualno nasilništvo

U sljedećem koraku, HUSEM-ov uzorak podijeljen je na *seksualne nasilnike* (SN) i ostale (O). Prvu skupinu sačinjava 49 heteroseksualnih i biseksualnih muškaraca koji su, prema vlastitom priznanju, nekoga prisilili ili naveli na seksualni kontakt protivno volji te osobe. Dvije su skupine potom uspoređene na nizu indikatora sklonosti nasilnom/agresivnom seksu (tablica 9).

Mosherov inventar seksualne prisile (Mosher i Anderson, 1986), skala koja sadrži deset tipova seksualnih pritisaka/ucjene/prinude, ne ukazuje na statistički vjerodostojnu razliku.³⁴ Tek kada se izdvoji podskala od 6 varijabli koje uključuju uporabu fizičke sile ili izravnu prijetnju istom,³⁵ razlika postaje značajna: seksualni prijestupnici češće ostvaruju seksualne kontakte uz primjenu fizičke sile (ili uz prijetnju njome). U istome je smjeru i statistički vjerodostojne razlike u uzbuđljivosti nasilnih seksualnih kontakata³⁶ i preferiranju SES koji prikazuju nasilni seks ($\chi^2 = 6.33$, $\phi = 0.14$, $p < .05$). Protivno očekivanju, nismo utvrdili statistički vjerodostojnu razliku u prihvaćanju RSA.³⁷

Tablica 9. Usporedba sklonosti seksualnoj agresiji seksualnih nasilnika (SN) i ostalih (O) korisnika SES

	SN	O	df	t (p)
Prinudili partnericu na seksualne radnje (MIS)	1.15	1.09	/	n.z.
Prinudili partnericu na seksualne radnje silom ili prijetnjom uporabe sile (podskala MIS)	0.45	0.15	48.19	-2.52 (< .05)
Uzbuđljivost seksualno nasilnih radnji (veći rezultat označava manju uzbuđljivost)	3.07	3.67	48.56	4 (< .001)
Stavovi koji podržavaju silovanje (skala RSA; veći rezultat označava veće prihvaćanje)	2.27	2.16	/	n.z.

³⁴ Primjerice, “Kada je odbila seks, zaprijetio sam prekidom veze” ili “Zaprijetio sam partnerici da ću je povrijediti ne pristane li učiniti ono što sam joj rekao”.

³⁵ Zbog asimetrične distribucije, varijable su prethodno dihotomizirane (0 = nikada, 1 = rijetko-često).

³⁶ Pitanje je formulirano na sljedeći način: “Koliko vas uzbuđuje prinuđivanje nekoga na seksualnu aktivnost?” Odgovor je ponuđen u rasponu od “vrlo” do “nimalo”.

³⁷ Skala RSA, koju čine varijable poput ovih: “U većini slučajeva silovanja, žrtva je promiskuitetna ili osoba loše reputacije” ili “Grubost je seksualni stimulans za mnoge žene”, nije statistički vjerodostojno povezana s dobi inicijacije u SES, dužinom ili učestalošću uporabe u posljednjih 12 mjeseci, niti s čestinom uporabe tijekom adolescencije.

Budući da se dvije skupine ispitanika razlikuju prema sklonosti seksualnoj agresiji/nasilju, važno je ustanoviti razlikuju li se i prema obilježjima konzumacije SES – što bi spomenutu sklonost povezalno s konzumacijom. Kao što prikazuje *tablica 10*, očekivana razlika među seksualnim nasilnicima i ostalim HUSEM ispitanicima potvrđena je samo na jednom od četiri obilježja.³⁸

Seksualni nasilnici, premda u prosjeku dvije godine stariji od ostalih, nešto su ranije imali prvi kontakt sa SES. Za razliku od drugih ispitanika, koji su, u prosjeku, prve SES konzumirali s 13 godina, SN su to učinili godinu i pol mladi. Na ostalim obilježjima nema statistički vjerodostojnih razlika. Protivno očekivanju, dvije se skupine ispitanika ne razlikuju niti prema učestalosti uporabe SES tijekom adolescencije – formativne dobi za seksualnu socijalizaciju (Simon, 1996:IV) – ni prema dužini redovite uporabe SES. Važno je, također, naglasiti da nismo utvrdili niti razliku u sklonosti realiziranju slika/scena sa SES.³⁹ Seksualne nasilnike ne obilježava češće ostvarivanje fantazija proizašlih iz SES.

Tablica 10. Obilježja upotrebe SES seksualnih nasilnika (SN) i ostalih korisnika (O)

	SP	O	df	t (p)
Inicijacija u SES (dob)	11.51	13.05	314	2.14 (< .05)
Učestalost uporabe tijekom adolescencije	2.75	2.69	/	n.z.
Dužina redovite uporabe (u godinama)	22.53	22.52	/	n.z.
Učestalost ozbiljenja scena sa SES	2.25	2.28	/	n.z.

5. RASPRAVA

Istraživanjem dobiveni društveni, kulturni i ekonomski profil korisnika SES ne odgovara pretpostavkama na kojima se temelji prva hipoteza. Većinom su u pitanju natprosječno obrazovane osobe s dobrim zaposlenjem i natprosječnim primanjima. Gotovo identična obilježja utvrdio je i Potter u studiji australskih konzumenata SES (1998b). Dakako, naši se nalazi moraju uzeti s oprezom, jer je istraživanje provedeno na vrlo specifičnoj populaciji korisnika SES – na članovima interesne udruge.

Premda su, u prosjeku, korisnici SES boljeg socioekonomskog statusa od opće populacije, dio ih je – riječ je o ispitanicima iz niže, radničke, klase – socijalno depriviran. Nadalje, imajući u vidu bolje obrazovanje i veće prihode korisnika SES, iznenađujuće je da iskazuju niži stupanj zadovoljstva životom od GSSS ispitanika. Premda se većina korisnika SES ne nalazi u braku, niti u stalnoj vezi, objašnjenje koje ističe osamljenost i nedostatak intimne povezanosti u HUSEM-ovu uzorku nije zadovoljavajuće. Razlika, naime, ostaje statistički značajnom i uz kontrolu bračnog statusa.

Niti testiranje hipoteze o seksualnoj marginalnosti ne daje posve jednoznačne rezultate. Pretpostavka da bi SES mogli služiti kao nadomjestak za stvarne seksualne kontakte nalazi argument u većoj učestalosti korištenja SES kod korisnika koji su trenutno bez partnera ($t = 3.09$, $p < 0.05$). Pritom valja imati na umu da je seksualna neaktivnost (apstinenti) zastupljenija među korisnicima SES nego u općoj populaciji. Razlika postoji i učestalosti seksualnih aktivnosti. Za razliku od naših ispitanika, muškarci iz uzorka na razini cijele zemlje (NHSL) iskazuju češće seksualne aktivnosti.

³⁸ Razlika nije pronađena niti u visini mjesečnih troškova konzumacije SES ($\chi^2 = 0.29$, $DF = 2$; n.z.).

³⁹ Pitanje je formulirano na sljedeći način: "Jeste li ikada pokušali ostvariti neke od seksualnih radnji/aktivnosti koje ste vidjeli u seksualno eksplicitnim sadržajima?" Odgovor je ponuđen u rasponu od "često" do "nikada".

Razmotrimo li поближе seksualnu aktivnost u HUSEM-ovu uzorku, pojavljuju se tri podskupine: (1) seksualno izrazito aktivni i poligamni (ili učestalo serijski monogamni) ispitanici,⁴⁰ (2) seksualno aktivni i poglavito monogamni ispitanici, te (3) seksualno neaktivni ili tek sporadično aktivni ispitanici nižeg socijalnog statusa. U usporedbi s općom populacijom, prva je podskupina "hiperseksualna", a posljednja "hiposeksualna". U tom smislu, SES mogao bi biti primarni izvor seksualnog uzbuđenja i zadovoljstva *isključivo* za treću skupinu, dakle najviše za otprilike trećinu ispitanika.⁴¹

Kada je riječ o seksističkim stavovima, naši nalazi ne govore u prilog feminističkoj teoriji. U usporedbi s općom populacijom, muškarci iz HUSEM-ova uzorka manje su skloni spolnom tradicionalizmu, što je vjerojatno posljedica njihove izraženije permisivnosti. Prema nekim feminističkim teoretičarkama (Dworkin i MacKinnon, 1988), konzumacija pornografije ima za posljedicu seksualnu objektivizaciju i dehumanizaciju žena, što olakšava i/ili potiče seksualno nasilje. Budući da je tu riječ o *procesu usvajanja* specifičnih stavova i vrijednosti, određenoj vrsti seksualne i spolne socijalizacije, kumulativni bi se efekt uporabe (ponavljanje seksualnih fantazija posredovanih SES) morao odražavati u snažnijem prihvaćanju seksističkih vrijednosti (Check i Malamuth, 1986). No rezultati naših analiza to ne potvrđuju. Dužina uporabe SES nije, naime, povezana niti s hipermaskulinom ideologijom ni sa sklonošću seksualne objektivizacije žena. Vrijeme provedeno u svijetu pornografske fantazije, drugim riječima, *ne utječe* na stavove o ženama i muško-ženskim odnosima.

U istom je kontekstu potrebno podsjetiti da sklonost hiperseksualiziranoj percepciji žena blago opada s dužinom uporabe SES (usp. *tablicu 8*). Znači li to da dugotrajna izloženost SES "otrežnjuje" konzumente, to jest neutralizira inicijalni fantazijski učinak pornografije? Ta je mogućnost očito suprotstavljena uobičajenim predodžbama o intenziviranju i radikaliziranju pornografskih fantazija kroz vrijeme. Na žalost, naši podaci ne omogućuju izravan odgovor na to zanimljivo pitanje. U narednim bi istraživanjima tome valjalo posvetiti pozornost.

Četvrta ispitivana hipoteza, koja uporabu SES povezuje sa seksualnim nasilništvom, nedvojbeno je najizraženije društvene važnosti, osobito u svjetlu sučeljenih nalaza istraživačkih studija o antisocijalnim efektima konzumacije nasilnih SES (Fisher i Grenier, 1994.: 25). U prvoj analizi, pokazali smo kako se učestalost seksualnog prijestupništva u našem uzorku ne razlikuje od statistika FBI za cijelu zemlju, to jest kako ono nije nadreprezentirano među kontinuiranim korisnicima SES. No usporedba s uzorkom NHLSLS-ove studije za cijelu zemlju, dala je drukčiju sliku. U HUSEM-ovu uzorku četiri je puta više ispitanika koji su učinili nešto seksualno protivno volji druge osobe.⁴²

No valjanost te razlike potrebno je razmotriti u metodologijskom kontekstu. Kao što smo već spomenuli, dvije su studije koristile različitu formulaciju pitanja. Za razliku od ispitanika u NHLSLS-ovoj studiji, naši su ispitanici trebali odgovoriti ne samo jesu li nekoga prisilili na seksualnu radnju već i jesu li nekoga dodirivali bez dopuštenja. Logično, širenje raspona prekršaja imat će za posljedicu i njihovu veću učestalost. Drugo ograničenje odnosi se na metodu prikupljanja podataka. Za razliku od HUSEM-ova istraživanja, koje je provedeno poštom, NHLSLS-ova studija koristila je anketare, uglavnom žene (Laumann i sur., 1994). Imajući u vidu da je društveno izrazito nepoželjnu radnju lakše priznati u poštanskoj anketi nego izreći ju anketaru koji je, k tome, istoga spola kao i žrtva, logično je pretpostaviti da je razlika

⁴⁰ Među seksualno aktivnim korisnicima SES-a ustanovljena je korelacija između broja partnera i učestalosti seksualnih odnosa (Spearman's Rho = 0.18, p = 0.002)

⁴¹ *Hiperseksualna skupina* obuhvaća šestinu uzorka.

⁴² To, naravno, ne znači da konzumacija (nasilnih) SES izaziva seksualnu agresiju. Ukoliko uopće postoji, uzročno-posljedična veza može biti upravo obrnuta. Pojedinci koji seksualna agresija uzbuđuje u zbilji, aktivno će tražiti SES koji prikazuju upravo takve radnje.

u proceduri prikupljanja podataka "smanjila" učestalost seksualnog prijestupništva u NHSLs-ovu uzorku.⁴³ Uzeta zajedno, spomenuta ograničenja ozbiljno dovode u pitanje valjanost razlike u učestalosti seksualno nasilnog ponašanja u dva istraživanja.

Kako bismo dodatno ispitali povezanost između kontinuirane uporabe SES i sklonosti seksualnoj agresiji, uzorak smo podijelili u dvije skupine, na seksualne prijestupnike i ostale. Logička valjanost podjele potvrđena je nalazom da prva skupina nasilne SES ocjenjuje uzbudljivijim. Protivno očekivanjima iskazanima hipotezom o vezi između konzumacije SES i seksualne agresivnosti, dvije se skupine konzumenata ne razlikuju niti prema dužini redovite uporabe, ni učestalosti uporabe tijekom adolescencije, seksualno osjetljive. Jedina razlika između dvije skupine jest nešto ranija konzumentska inicijacija seksualnih prijestupnika. S obzirom na ostale rezultate, taj bi se nalaz mogao objasniti ranijim iskazivanjem seksualnog interesa među tim ispitanicima, na što ukazuje i njihova ranija koitalna inicijacija ($t = -2.24$; $p < .05$).⁴⁴

6. ZAKLJUČAK

Premda je tijekom posljednjeg desetljeća prošlog stoljeća pornografija rijetko bila predmetom političkih ili zakonodavnih debata, čak i u SAD, zanimljivo je da to zatišje nije rezultat konsenzusa među istraživačima pornografije. Činjenica je, naime, da su i najnovije rasprave o utjecaju pornografije na društveno nepoželjne pojave obilježene suprotstavljenim zaključcima (Fisher i Grenier, 1994; Malamuth, Addison i Koss, 2000). Premda je većina istraživača seksualnosti izrazito skeptična prema tezama o negativnom djelovanju pornografije – što je djelomično uvjetovano i liberalnom, permisivnom i pro-seksualnom, ideologijom – određeni broj dugogodišnjih istraživača pornografije, koje ne možemo svrstati među konzervativne, antiseksualne autore,⁴⁵ kontinuirano upućuje na negativne aspekte nasilnih pornografskih sadržaja.

Imajući u vidu da je riječ o društveno kontroverznu fenomenu, takva podijeljenost pred društvene znanstvenike postavlja jasan zadatak. Kako bismo bolje razumjeli moguće posljedice konzumacije SES, pozitivne i/ili negativne, s istraživačkim naporima valja nastaviti. Vjerovati je da će kumulacija empirijskih studija, temeljenih na standardiziranim instrumentima, uroditi konsenzusom i jasnim preporukama subjektima društvenog odlučivanja. S obzirom na današnju sveprisutnost pornografije i goleme poteškoće pri reguliranju dobn ograničena pristupa seksualno eksplicitnim internetskim sadržajima,⁴⁶ taj zadatak smatramo sve važnijim.

Ova empirijska studija, prva od planiranih analiza HUSEM-ove baze podataka, prilog je u naznačenom smjeru. Važna novost koju rad nudi jest specifičnost uzorka, koji obuhvaća kontinuirane korisnike seksualno eksplicitnih sadržaja (SES). Preciznije rečeno, naše su analize ponašanja provedene na muškarcima koji, u prosjeku, koriste pornografiju više od dvadeset godina. Njihove smo stavove (o spolovima i seksualnosti) i seksualna ponašanja ispitali uspoređujući ih s onima koji reprezentiraju cjelokupnu populaciju. Prema dobivenim rezultatima, dugotrajno i sustavno izlaganje seksualno eksplicitnim sadržajima ne može se povezati s društvenom marginalnošću. Isto vrijedi i kada je riječ o seksualnoj marginaliziranosti.

⁴³ Turner, Miller i Rogers (1997: 54) navode golemu razliku u spremnosti heteroseksualnih ispitanika da "priznaju" iskustvo analnog odnosa izazvanu korištenjem različitih metoda prikupljanja podataka (25.4% odgovara potvrdno u intervjuu, a 42% u telefonskoj anketi).

⁴⁴ Prvo iskustvo vaginalnog odnosa seksualni prijestupnici imaju skoro dvije godine prije nego ostali ispitanici.

⁴⁵ Niti ih obilježava feministički aktivizam.

⁴⁶ Pokušaji završavaju nediskriminativnom cenzurom, to jest blokiranjem pristupa umjetničkim i edukativnim sadržajima vezanim uz ljudsku seksualnost.

Premda je, u usporedbi s općom populacijom muškaraca, u našem uzorku veći broj onih koji u posljednjih godinu dana nisu imali seksualne partnere, kontinuirane je korisnike SES, ukupno gledajući, pogrešno smatrati seksualno depriviranim.

Razmatrajući relevantne stavove i seksualno ponašanje, utvrdili smo da količina konzumacije SES nije povezana sa sklonošću prema seksističkim stavovima. Također, konzumenti su SES – u usporedbi s općom populacijom – manje skloni tradicionalnoj podjeli spolnih uloga, što potvrđuje ranije nalaze (Potter, 1998a). Uporaba SES, čini se, ne povećava sklonost agresivnom seksualnom ponašanju, ali postoji mogućnost da su muškarci skloni seksualnoj agresiji zastupljeniji među kontinuiranim korisnicima SES od ostalih. Izloženost seksualno eksplicitnim sadržajima, drugim riječima, prije je simptom nego uzrok nasilnih seksualnih impulsa. To je u suglasnosti s *cikličnom teorijom* konzumacije simboličkih sadržaja, prema kojoj je vezanost uz SES plod *uzajamnog djelovanja*, s jedne strane, obilježja identiteta, osobnih preferencija, značenja i motivacija, te, s druge strane, evaluacije SES i iskustava vezanih uz njihovo korištenje (Vanwesenbeeck, 2001).

LITERATURA

- Abramson, P. & S. Pinkerton (1995) **With Pleasure: Thoughts on the Nature of Human Sexuality**. New York: Oxford University Press.
- Allen, A. (2001) Pornography and Power. *Journal of Social Philosophy* 32(4):512–531.
- Babbie, E. (1990) **Survey Research Methods**. Belmont, CA: Wadsworth.
- Bancroft, J. (1983) **Human Sexuality and Its Problems**. New York: Churchill Livingstone.
- Baron, R. & P. Bell (1977) Sexual Arousal and Aggression by Males: Effects of Types of Erotic Stimuli and Prior Provocation. *Journal of Personality and Social Psychology* 35:79–87.
- Brownmiller, S. (1995) **Protiv naše volje**. Zagreb: Zagorka.
- Check, J. & T. Guloien (1989) Reported Proclivity for Coercive Sex Following Repeated Exposure to Sexually Violent Pornography, Nonviolent, Dehumanizing Pornography, and Erotica, in D. Zillman & J. Bryant /eds./ **Pornography: Research Advances and Policy Considerations** (159–184). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Check, J. V. P. & N. M. Malamuth (1986) Pornography and Sexual Aggression: A Social Learning Theory Analysis. *Communications Yearbook* 9:181–213.
- Davis, C. M. & R. Bauserman (1993) Exposure to Sexually Explicit Materials: An Attitude Change Perspective. *Annual Review of Sex Research* 4:121–209.
- Davis, C. M., Yarber, W. L., Bauserman, R., Schreer, G. & S. Davis /eds./ (1998) **Handbook of Sexuality-Related Measures**. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Delalić, S. (2000) Kulturološki kontekst spolne determiniranosti pristupa pornografiji. *Društvena istraživanja* 9(6):789–810.
- Delalić, S., Banda, M., Vukelić, D. i D. Vergić (1997) U tvornici seksualnih snova: društvene dimenzije spolnih razlika u konzumiranju pornografije. *Revija za sociologiju* 28(3–4):211–220.
- Dines, G., Jensen, R. & A. Russo (1998) **Pornography: The Production and Consumption of Inequality**. New York: Routledge.
- Donnerstein, E. E. (1980) Aggressive Erotica and Violence Against Women. *Journal of Personality and Social Psychology* 39:269–277.
- Donnerstein, E. E. (1983) Erotica and Human Aggression, in R. Geen & Donnerstein, E. /eds./ **Aggression: Theoretical and Empirical Reviews** (127–154). New York: Academic Press.
- Donnerstein, E. E. (1984) Pornography: Its Effect on Violence Against Women, in N. M. Malamuth & Donnerstein, E. /eds./ **Pornography and Social Aggression** (53–81) New York: Academic Press.
- Donnerstein, E. E. & G. Barrett (1978) Effect of Erotic Stimuli on Male Aggression Towards Women. *Journal of Personality and Social Psychology* 36:180–188.
- Donnerstein, E. E. & L. Berkowitz (1981) Victim Reaction in Aggressive Erotic Films as a Factor in Violence Against Women. *Journal of Personality and Social Psychology* 41:710–724.

- Donnerstein, E. E. & J. Hallam (1978) Facilitating Effects of Erotica on Aggression Against Women. **Journal of Personality and Social Psychology** 36:1270-1277.
- Donnerstein, E. E. & D. Linz (1988) A Critical Analysis of Recent Research on Violent Erotica." **Journal of Sex Research** 24:348-352.
- Duggan, L. & N. D. Hunter (1995) **Sex Wars: Sexual Dissent and Political Culture**. New York: Routledge.
- Dworkin, A. (1981) **Pornography: Men Possessing Women**. London: The Women's Press.
- Dworkin, A. & C. A. MacKinnon (1988) **Pornography and Civil Rights: A New Day for Women's Equality**. <http://www.igc.apc.org/nemesis/ACLU/Porn/newday/TOC.htm>
- Elias, J. et al. /ed./ (1999) **Porn 101: Eroticism, Pornography, and the First Amendment**. Amherst, NY: Prometheus Books.
- Fisher, W. A. & A. Barak (1989) Sex Education as a Corrective: Immunizing Against Possible Effects of Pornography, in J. Bryant & D. Zillman /eds./ **Pornography: Recent advances policy considerations** (289-320). Hillsdale, NJ: Lawrence Earlbaum.
- Fisher, W. A. & A. Barak (1991) Pornography, Erotica, and Behavior: More Questions than Answers. **International Journal of Law and Psychiatry** 14:65-83.
- Fisher, W. A. & G. Grenier (1994) Violent Pornography, Antiwoman Thoughts, and Antiwoman Acts: In Search of Reliable Effects. **Journal of Sex Research** 31(1):23-38.
- Fisher, W. A. & A. Barak (2001) Internet Pornography: A Social Psychological Perspective on Internet Sexuality. **Journal of Sex Research** 38(4):312-325.
- Francoeur, R. T. (1995) **The Complete Dictionary of Sexology**. New York: Continuum.
- Griffitt, W., May, J. & R. Veitch (1974) Sexual Stimulation and Interpersonal Behavior: Heterosexual Evaluative Responses, Visual Behavior, and Physical Proximity. **Journal of Personality and Social Psychology** 30:367-377.
- Hanson, R. K. (2001) **Age and Sexual Recidivism: A Comparison of Rapists and Child Molesters**. Department of the Solicitor General of Canada; http://www.sgc.gc.ca/publications/corrections/age200101_e.asp.
- Howard, J., Liptzin, M. & C. Reifler (1973) Is Pornography a Problem? **Journal of Social Issues** 29: 133-145.
- Intons-Peterson, M., Roskos-Ewoldsen, B., Thomas, L., Shirley, M. & D. Blut (1989) Will Educational Materials Reduce Negative Effect of Exposure to Sexual Violence? **Journal of Clinical and Social Psychology** 8:256-275.
- Kutchinsky, B. (1971) The Effect of Pornography: A Pilot Experiment on Perception, Behavior, and Attitudes, in **Technical Report of the Commission on Obscenity and Pornography** (8:133-169). Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Laumann, E. O., Gagnon, J., Michael, R. & S. Michaels (1994) **The Social Organization of Sexuality**. Chicago: University of Chicago Press.
- Linz, D., & E. Donnerstein (1989) The Effects of Counter-Information on The Acceptance of Rape Myths, in J. Bryant & D. Zillman /eds./ **Pornography: Research Advances and Policy Considerations** (259-288). Hillsdale, NJ: Lawrence Earlbaum.
- Linz, D., Donnerstein, E. & S. Adams (1987) Physiological Desensitization and Judgments About Female Victims of Violence. **Human Communication Research**, 15:509-522.
- MacKinnon, C. A. (1993) **Only Words**. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Malamuth, N. M., Haber S. & S. Feshbach (1980) Testing Hypotheses Regarding Rape: Exposure to Sexual Violence, Sex Differences, and the "Normality" of Rapists. **Journal of Research in Personality** 14:121-137.
- Malamuth, N. M. & J. Chech (1981) The Effects of Mass-Media Exposure on the Acceptance of Violence Against Women: A Field Experiment. **Journal of Research in Personality** 15:436-446.
- Malamuth, N. M. & J. Ceniti (1986) Repeated Exposure to Violent and Nonviolent Pornography: Likelihood of Raping Ratings and Laboratory Aggression Against Women. **Aggressive Behaviour** 2: 129-137.
- Malamuth, N. M., Addison, T. & M. Koss (2000) Pornography and Sexual Aggression: Are There Reliable Effects and Can We Understand Them? **Annual Review of Sex Research** 11:26-95.

- Mann, J. & S. Starr (1973) Evaluating Social Consequences of Erotic Films: An Experimental Approach. **Journal of Social Issues** 29:113-131.
- Marshall, W. L. (1988) The Use of Sexually Explicit Stimuli by Rapists, Child Molesters, and Nonoffenders. **The Journal of Sex Research** 25:267-288.
- McKenzie-Mohr, D. & M. Zanna (1990) Treating Women as Sexual Objects: Look to the (Gender-Schematic) Male Who has Viewed Pornography. **Personality and Social Psychology Bulletin** 16: 196-308.
- McNair, B. (2002) **Striptease Culture: Sex, Media, and the Democratization of Desire**. London: Routledge.
- Mosher, D. L. (1971) Psychological Reaction to Pornographic Films, in **Technical Report of the Commission on Obscenity and Pornography** (8:255-312). Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Mosher, D. L. (1973) Sex Differences, Sex Experience, Sex Guilt, and Explicitly Sexual Films. **Journal of Social Issues** 29:95-112.
- Mosher, D. L. & R. D. Anderson (1986) Macho Personality, Sexual Aggression, and Reactions to Guided Imagery of Realistic Rape. **Journal of Research in Personality** 20(2):77-94.
- Padgett, V., Brislin-Slutz, J. & J. Neal (1989) Pornography, Erotica, Attitudes Toward Women: The Effects of Repeated Exposure. **Journal of Sex Research** 26:471-491.
- Potter, R. H. (1998a) Long-term Consumption of "X-rated" Materials and Attitudes Toward Women Among Australian Consumers of X-rated Videos. **Sexuality and Culture** 2: 61-85.
- Potter, R. (1996b) Potential Criminals?: Australian Consumers of X-rated Videos. **Behavioral Sciences and the Law** 14:231-243.
- Reiss, I. (1989) **Journey into Sexuality: An Exploratory Voyage**. New York: Prentice-Hall.
- Segal, L. (1997) Feminists Should Not Oppose Pornography, in L. Segal /ed./ **Pornography: Opposing Viewpoints**. San Diego, CA: Greenhaven.
- Segal, L. & M. McIntosh /ed./ (1993) **Sex Exposed: Sexuality and the Pornography Debate**. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Simon, W. (1996) **Postmodern Sexualities**. London: Routledge.
- Strossen, N. (1995) **Defending Pornography**. New York: Scribner.
- Tiefer, L. (1995) **Sex is Not a Natural Act**. Boulder, CA: Westview.
- Turner, C. F., Miller, H. G. & S. M. Rogers (1997) Survey Measurements of Sexual Behavior: Problems and Progress, in J. Bancroft /ed./ **Researching Sexual Behavior** (37-60). Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Vanwesenbeeck, I. (2001) Psychosexual Correlates of Viewing Sexually Explicit Sex on Television Among Women in the Netherlands. **Journal of Sex Research** 38(4): 361-370.
- Vukajlović, Ž. (2001) Pornografski umovi i reakcije na film **Rasturi me**. **Hrvatski filmski ljetopis** 7(27-28):234-240.
- Weaver, J., Masland, J. & D. Zillman (1984) Effects of Erotica on Young Men's Aesthetic Perception of Their Sexual Partners. **Perceptual and Motor Skills** 58:929-930.
- Zillman, D. & J. Brayant (1988a) Effects of Prolonged Consumption of Pornography on Family Values. **Journal of Family Issues** 9:518-544.
- Zillman, D. & J. Brayant (1988b) Pornography's Impact on Sexual Satisfaction. **Journal of Applied Social Psychology** 18:438-453.

ASSESSING THE RISKS OF PORNOGRAPHY: TESTING FOUR POPULAR NOTIONS REGARDING HABITUAL USE OF SEXUALLY EXPLICIT MATERIAL

Aleksandar Štulhofer*, Teo Matković*, Marko Mrakovčić*,
James Elias**, Dominic Little** and Veronica Diehl Elias**

* Department of Sociology, Faculty of Philosophy, Zagreb

** Department of Sociology, California State University
Northridge

In the field of pornography research there is a noticeable lack of studies on long-term consumers. In order to analyze possible cumulative effects of protracted pornography use a research project on habitual users of sexually explicit material (HUSEM) was initiated at the CSUN Center for Sex Research. During the summer of 2000 a postal survey on sexual attitudes, behaviors, and the use of sexually explicit material (SEM) was carried out among the members of a national association of porn aficionados (N = 409).

The aim of this paper is to test four popular notions regarding habitual use of SEM: that it is related to (1) socially marginal positions, (2) sexual deprivation, (3) sexist attitudes, and (4) sexually aggressive behavior. Based on comparisons between HUSEM database and the two recent studies carried out on randomized national samples (GSSS and NHLS), our results suggest that long-term SEM use is not related to social marginalization. In regards to the sexual deprivation hypothesis, SEM seems to be the prime sexual outlet only for a subgroup of our respondents. Finally, habitual exposure does not contribute to the endorsement of sexist attitudes, nor does it appear to increase the likelihood of aggressive sexual behavior.

Key words: PORNOGRAPHY, HABITUAL USERS OF SEXUALLY EXPLICIT MATERIALS, SOCIAL MARGINALIZATION, SEXUAL DEPRIVATION, SEXISM, SEXUAL AGGRESSION